

## השונות כאידאולוגיה של סולידריות יהודית

עופר שיף

Allon Gal and Alfred Gottschalk (eds.), *Beyond Survival and Philanthropy: American Jewry and Israel*, Hebrew Union College Press in association with Ben-Gurion Research Center and the Center for North American Jewry, Ben-Gurion University of the Negev (distributed by Wayne State University Press), Cincinnati, OH 2000, 264 pages

הזיקה בין מדינת ישראל ובין יהדות ארצות-הברית היתה בשנים האחרונות למושא של דיון וניתוח ההולך ותופס מקום מרכזי גם בספרות המחקר האקדמית וגם בספרות הפובליציסטית והפופולרית.<sup>1</sup> גורם חשוב להתפתחות זאת הוא ההרגשה שהיחסים בין מדינת ישראל ובין יהדות ארצות-הברית עומדים לפני פרשת דרכים ושינוי מהותי. היחסים, שעד לפני זמן לא

1. רשימה חלקית זאת של פרסומים בנושא, שראו אור בעשור האחרון, עשויה להעיד על חשיבות הנושא ועל היקף העיסוק בו: C. S. Liebman and S. M. Cohen, *Two Worlds of Judaism: The Israeli and American Experiences*, New Haven, CT & London 1990; J. S. Ruskay and D. Szonyi (eds.), *Deepening the Commitment: Zionism and the Conservative/Masorti Movement*, New York 1990; S. M. Cohen, *Israel-Diaspora Relations: A Survey of American Jewish Leaders*, Report no. 8, Israel Diaspora Institute, Tel-Aviv 1990; E. B. Glick, 'America, Israel and American Jews: The Triangular Connection Revisited', *Eretz-Israel, Israel and the Jewish Diaspora: Proceedings of the First Annual Symposium of the Philip M. and Ethel Klutznick Chair in Jewish Civilization*, Lanham, MD 1991, pp. 229-242; C. I. Waxman, 'All in the Family: American Jewish Attachments to Israel', *Studies in Contemporary Jewry*, 8 (1992), pp. 134-149; H. Shapiro, 'Cultivating a Relationship Between North American Jews and Israel', Ph.D. Dissertation, Hebrew Union College, Los Angeles, CA 1996; A. Ben-Zvi, *Partnership Under Stress: The American Jewish Community and Israel*, Memorandum no. 52, Jaffee Center for Strategic Studies, Tel Aviv University 1998; C. I. Waxman, 'Center and Periphery: Israel in American Jewish Life', in: C. I. Waxman and Roberta R. Farber (eds.), *Jews in America*, Hanover 1999, pp. 212-225; 'גורני, החיפוש אחר הזהות הלאומית: מקומה של מדינת ישראל במחשבה היהודית הציבורית בשנים 1945-1987', תל-אביב 1990; הנ"ל, 'ישראל והעם היהודי על פרשת דרכים: סימפוזיון',

רב נחשבו מובנים מאליהם, היו לנושא המעלה סימני שאלה ועומד תחת בחינה מתמשכת, ורבים מהפרסומים האחרונים בנושא מבקשים לברר מהם המרכיבים של אותו מכנה משותף שבעבר שייכו את שתי הקהילות לקולקטיב אחד, ואילו משמעויות מקנה כל אחת מהקהילות להשתייכות משותפת זאת כיום.<sup>2</sup>

גם קובץ המאמרים שלפנינו שייך לאותה קבוצת מחקרים, וגם הוא נכתב מתוך אותה הרגשה של שינוי הדורש ניתוח והסבר. הספר מבוסס על כנס באותו השם שהתקיים ב-1996 בקריית שדה בוקר ובירושלים,<sup>3</sup> וכונס נוכח הערכה משותפת של יוזמיו ומשתתפיו שתהליך השלום והתבססותה הכלכלית של מדינת ישראל מחייבים בחינה מחודשת של מהות היחסים בין מדינת ישראל ובין יהדות ארצות-הברית. ההנחה שבבסיס הקובץ היא שחשיבות המסגרת הקודמת של התגייסות פוליטית ופילנתרופית למען הצרכים הדחופים של מדינת ישראל הולכת ופוחתת מבחינת המדינה ובעקבות זאת גם מבחינת יהודי ארצות-הברית. כפי שמציינים עורכי הקובץ ורבים ממשתתפיו, התפתחות זאת גם מעלה שאלה חשובה בדבר אפשרות של היווצרות מוקדים וסמלים חדשים של הזדהות שיוכלו לשמש בסיס ומכנה משותף לחלופיים ליחסים בין שתי הקהילות היהודיות הגדולות והמרכזיות של תקופתנו.

המאמרים המכונסים בכרך זה מייצגים את פרי יצירתם של כמה מטובי החוקרים בתחום, ושל כמה נציגים בכירים של ארגונים יהודיים-אמריקניים וישראלים שעיסוקם בקשר שבין מדינת ישראל ובין התפוצות. בעצם, זהו שיח של אינטלקטואלים ואנשי ציבור יהודיים על עתיד היהדות והעם היהודי בעולם שהולך ונעשה מקוטב ואינדיבידואליסטי יותר. חשיבותו של שיח זה אינה יכולה ואינה צריכה להימדד רק על-פי עומק הניתוח של כל מאמר ומאמר והיקפו (מטבע הדברים המפגש בין חוקרים ומנהיגי ציבור אינו יכול להניב קובץ אחד מבחינת האופי האקדמי של המאמרים השונים), אלא בעיקר על-פי המכלול שמתקבל כאן. מכלול זה הוא בעל חשיבות גבוהה במיוחד משום שהוא עשוי ללמד על הזרמים ועל התת-

גשר, 132 (תשנ"ו), עמ' 26-110; הנ"ל, בין אושוויץ לירושלים, תל-אביב 1998; א' גל, 'היחסים בין ישראל ליהדות ארצות-הברית: הפרספקטיבה הישראלית', עיונים בתקומת ישראל, 8 (תשנ"ח), עמ' 8-32; הנ"ל (עורך), ישראל הנכספת: האידיאלים והדימויים של יהודי צפון אמריקה, ירושלים וקריית שדה בוקר 1999; י' (צ'רלס) ליבמן, 'זהות יהודית משתנה בארצות-הברית ובישראל: פרספקטיבה של 50 שנה', גשר, 139 (תשנ"ט), עמ' 7-14. מן הספרות הפובליציסטית ראוי לציין את: M. Golan, *With Friends Like You: What Israelis Really Think About American Jews*, New York 1992; ביילין, מותו של הדוד מאמריקה: יהודים במאה ה-21, תל-אביב 1999.

2. לדוגמה, ליבמן וכהן מציינים שספרם נכתב נוכח השינוי בתפיסות בנושא מהי היהדות גם בישראל וגם בקרב יהדות ארצות-הברית ונוכח הרגשתם ששינוי זה מעלה שאלות חשובות בנושא אחדותו של העם היהודי בעתיד (Liebman and Cohen, *Two Worlds of Judaism*, p. IX). גם גורני מציין ש'בעתיד לא יעמוד ההיסטוריון בפני השלם, כי אם לנוכח השברים. שברים אשר הכוח המאחד אותם הוא המתח הדיאלקטי שביניהם' (גורני, בין אושוויץ לירושלים, עמוד 246).

3. הכנס התקיים ביולי 1996 בחסות המרכז לחקר יהדות צפון אמריקה, המרכז למורשת בן-גוריון של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב וההיברו יוניון קולג' (בית המדרש לרבנים של היהדות הרפורמית בסינסינטי, אוהיו).

זרמים החוצים את הציבוריות היהודית בבואה להתמודד עם אתגרי הקיום היהודי לקראת המאה ה-21. מסת ביקורת זאת תבקש אפוא להצביע על כמה אפשרויות מיון של המאמרים שבקובץ, ולדון במגמות השונות שעולות מכל אחת מאפשרויות אלה.

דומה שההערה הראשונה המתבקשת היא דווקא בנושא החלוקה בין כותבי מאמרים יהודים-אמריקנים ובין כותבים ישראלים שכמעט ואינה ניכרת בקובץ שלפנינו, בעיקר בשאלת מרכזיותה של מדינת ישראל במערכת היחסים שבינה ובין יהודי אמריקה. מנקודת מבט היסטורית חשוב לציין שאף שהכרך משקף הסכמה בשאלה זאת, הרי הדיון בה היה מקור למתיחות מתמשכת בעשור הראשון של המדינה. היבט חשוב של מתיחות ישראלית-יהודית-אמריקנית זאת דן בהגדרת סוג הנאמנות של יהודי ארצות-הברית למדינת ישראל ואפיה של נאמנות זו. בקרב רבים מיהודי ארצות-הברית התגלתה רגישות בנושא וחשש שמא יתחשב הזדהותם הדתית והתרבותית עם ישראל מעין נאמנות פוליטית אל ישות ריבונית חוץ-אמריקנית, ולכן גם מעין סטייה או אפילו בגידה בנאמנותם הפוליטית הראשונית לאמריקה. לעומת זאת לישראלים היה נחוץ לקבוע שמדינת ישראל היא המייצגת הבלעדית של האינטרסים של כלל העם היהודי, והם התקשו לקבל תפיסה שאינה שוללת את הגלות ורואה בתהליך השתלבותם התרבותית והחברתית של היהודים בארצות מושבם תהליך המאפשר את הקיום היהודי.<sup>4</sup> כיום, כפי שגם מציין מאמרם של ישעיהו ליבמן (C. Liebman) וסטיבן כהן (S. Cohen) שבקובץ, סוגיית הנאמנות הכפולה כמעט שאינה רלוונטית. ואכן, הן כותבי המאמרים היהודים-אמריקנים והן כותבי המאמרים הישראלים המשתתפים בקובץ, כמעט שאינם רואים בה בעיה הדורשת דיון. יתרה מזאת, דומה שנקודת המוצא של מרבית הכותבים, בין שהם יהודים-אמריקנים ובין שהם ישראלים, היא שחשיבות היתר של מדינת ישראל לעומת חשיבותה של יהדות ארצות-הברית ביחסים שביניהן היא מובנת מאליה. עם השותפים להנחת יסוד זאת נמנים לא רק מייצגים מובהקים של תפיסות ציוניות צנטרליסטיות, כמו יוסף גורני, אלא גם מנהיגים של תנועות יהודיות אמריקניות שבעבר נודעו בהסתייגותן מתפיסה 'ציונית קלאסית' זאת. כך, סטיבן ביים (S. Bayme) מהוועד היהודי האמריקני מצהיר שנוכח אחוזי ההתבוללות הגבוהים בקרב יהדות ארצות-הברית, 'אנו חייבים להודות בכנות [...] קהילת יהדות צפון

4. התכתבותו של דוד בן-גוריון עם נשיא הוועד היהודי האמריקני, יעקב בלאושיין (אוגוסט 1950, ספטמבר-אוקטובר 1956, יולי-ספטמבר 1961) משמשת מדד המשקף את הרגישויות ואת המתח הפנימי בין זוויות הראייה של שני הצדדים. עם המחקרים על היחסים באותה תקופה מוקדמת נמנים: C. S. Liebman, *Pressure Without Sanctions: The Influence of World Jewry on Israeli Policy*, Rutherford, 1977; M. I. Urofsky, *We Are One: American Jewry and Israel*, Garden City, NY 1978; E. Stock, *Beyond Partnership: The Jewish Agency and the Diaspora, 1959-1971*, New York 1992; מ' קאופמן, 'דמות המדינה היהודית בעיני הוועד היהודי האמריקני 1947-1948', *יהדות זמננו*, 3 (תשמ"ה), עמ' 171-186; א' פלדשטיין, 'דוד בן-גוריון, ההסתדרות הציונית ויהדות ארצות-הברית 1948-1963', טיוטה לעבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תש"ס; ז' שגב, 'ההנהגה הציונית בארצות-הברית, 1939-1948: פעילותה בזירות האמריקנית, הציונית והארץ-ישראלית', טיוטה לעבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה תש"ס.

אמריקה אינה יכולה להיות שוות ערך לישראל'. גם שלדון צימרמן (S. Zimmerman), נשיא בית־המדרש לרבנים של היהדות הרפורמית, מציין שישראל כבר אינה הצד הנזקק או החלש במערכת היחסים שבינה ובין יהדות ארצות־הברית, ובשנים הקרובות המאזן עוד ילך וייתנה לטובת ישראל. נשיא הקהילות הרפורמיות באמריקה, אריק יופה (E. Yoffie), אף הולך עוד צעד ומציין באמרו שאם המטרה היא מחויבות יהודית, הרי הכרחי להפנים את מקומה המרכזי של מדינת ישראל בתפיסת הסולידריות היהודית.

בלא ספק יש בתפיסה זאת של מעמדה המרכזי של ישראל, גם בעיני מייצגים של ארגונים ממתנגדי הציונות לשעבר, משום התפתחות היסטורית מהותית שהיה חשוב לנתח ולהסבירה. הכרך שלפנינו, מעצם שאיפתו לדון בבעיות ההווה, אינו עושה זאת, והוא מתמקד בעיקר במשמעויות האקטואליות של התפתחות זאת, ולא בגורמיה ההיסטוריים והחברתיים. יוצא דופן מבחינה זאת הוא המאמר של ליבמן וכהן הפותח את הקובץ והמקדיש תת־פרק לסקירה של הגורמים לאותה נקודת מפנה שאירעה בסוף שנות השישים ובראשית שנות השבעים, מפנה שבעקבותיו היתה מדינת ישראל למוקד הבלתי־מעורער של הזדהות וסולידריות כלל־יהודית מבחינת יהודי ארצות־הברית לזרמיהם. מחברי המאמר מונים, בצדק, לא רק גורמים חוץ־אמריקניים, כמו החשש מפני סכנה קיומית שהיה לפני מלחמת ששת הימים, והרגשת הניצחון והגאווה שלאחריה, אלא גם גורמים פנימיים הנוגעים להתפתחויות אמריקניות כלליות ולתהליכים המיוחדים ליהדות ארצות־הברית.

מבחינת השאלות שהספר דן בהן, היה ראוי להרחיב ולהקדיש יתר תשומת לב דווקא לגורמים פנימיים אלה שהיו עשויים להסביר לא רק את עצם תהליך התחזקות מעמדה של מדינת ישראל בעיני יהודי ארצות־הברית, אלא גם להצביע על סוג התכנים והתפקידים החברתיים שהיא נדרשה מעתה לבטא בעיניהם. בעיקר חשוב להצביע על אותו תהליך שבעקבותיו הקהילה היהודית־אמריקנית, שבשנות הארבעים והחמישים עיקר שאיפתה היה להשתלב בחברה האמריקנית הכללית, היתה לקהילה שמאז סוף שנות השישים מבקשת לתת ביטוי למאפייניה היהודיים השונים והייחודיים. להתפתחות זאת נגיעה ישירה לתפקיד שממלאת ישראל בעיני יהודי ארצות־הברית: בתקופה המוקדמת היתה ההזדהות עם מדינת ישראל אמורה להדגיש את המאפיינים 'הנורמליים' של יהודי ארצות־הברית שזכו סוף־סוף לארץ מולדת, כמו קבוצות האתניות האחרות באמריקה. ואילו כעת מצופה מההזדהות עם ישראל לספק משמעות ותוכן לזהותו היהודית של דור ששייכותו האמריקנית היתה בעיניו מובנת מאליה, ובדרך־כלל דווקא החוויה היהודית היומיומית, התרבותית־אתנית או הדתית היא שהיתה רחוקה ממנו ואף זרה לו.

כאמור, מרבית המאמרים בקובץ אינם מייחדים מקום לדיון בממד ההיסטורי־חברתי של תהליך זה. אבל אם רואים בקובץ מכלול, אפשר לאתר בו לפחות שתי קבוצות של הערכות - פסימיות ואופטימיות - בשאלת השלכותיו של התהליך על תפקידה של מדינת ישראל בשימור או בטיפוח הזהות היהודית־אמריקנית הייחודית. הדגש בקבוצת המאמרים הראשונה הוא על 'חצי הכוס הריקה', כלומר על אחוזי ההתבוללות הגבוהים ועל ההתרחקות של רבים מיהודי ארצות־הברית מאותם דפוסים ומוקדי הזדהות שאפיינו וגיבשו אותם בעבר. מזווית

זאת, המאמצים העכשוויים של רבים מיהודי ארצות-הברית למצוא משמעות מחודשת וייחודית לזהות היהודית מתוארים כמאבק סזיפי נגד הסכנות שנשקפות להמשכיות היהודית בסביבה הפתוחה והליברלית של אמריקה. ומזווית זאת נמדד תפקידה של מדינת ישראל על-פי יכולתה לשמש גלגל הצלה לזהות היהודית הנשחקת והנחלשת של יהדות ארצות-הברית. סוג הפרשנות השני הוא אופטימי יותר והדגש בו אינו על שחיקת הדפוסים המסורתיים של ההזדהות היהודית, אלא דווקא על נסיונות הקהילה היהודית-אמריקנית, המעורה ומשולבת בסביבתה, לגבש לעצמה דפוסים חדשים שמתאימים לעולם המושגים והחוויות הנוכחי שלה. בקרב כותבי המאמרים הנוקטים סוג פרשנות זה, חשיבותה של מדינת ישראל נמדדת בעיקר על-פי יכולתה לאפשר ליהודי ארצות-הברית דפוסי הזדהות אקטיביים שמתאימים לצורך הנוכחי שלהם ליתר מעורבות אישית ולצורך שלהם לבטא את תפיסת יהדותם שהיא דתית-ליברלית ואינדיבידואליסטית.

דוגמה מייצגת לגישה הראשונה, הפסימית יותר, היא מאמרו של יוסף גורני המבקש להקנות משמעות חדשה למושג 'שלילת הגלות'. לפי גורני, עמדת יהודי ארצות-הברית, שאינם מרגישים בגלות באמריקה, אלא מרגישים שייכות לחברה הכללית ורואים בארצות-הברית את ביתם, היא עמדה מסוכנת. מבחינה יהודית משמעותה המעשית של הרגשה זאת היא היעדר מחויבות יהודית במאבק בסכנות הנשקפות לזהות היהודית בחברה הפתוחה והפולרליסטית של העולם המודרני. חידוש המחויבות היהודית פירושו, לפי גורני, שיהודי ארצות-הברית יכירו בסכנה שאורבת לקיום היהודי ולאחזות היהודית בגלות, ויבינו שמדינת ישראל היא המייצגת הבלעדית של האינטרס הכללי-יהודי, ולא של האינטרס הפרטיקולרי של ציבור או של זרם מסוים. כדי שישאל אכן תמלא את תפקידה כמוקד של מחויבות ואחזות יהודית, גורני מציע כמה פרויקטים העשויים לקרב את היהודים האמריקנים לישראל, ובעיקר אל התרבות העברית שתהיה לגורם חשוב בחיי היומיום שלהם.

דוגמה מייצגת לגישה השנייה, האופטימית, היא מאמרו של ליאונרד פיין (L. Fein) מאיגוד הקהילות הרפורמיות המבקר את אלה שמודדים הזדהות יהודית על-פי ספירה כמותית של קיום מצוות ופולחנים שאינה רלוונטית, לדעתו. פיין גורס שהדת אינה עוד גורם מאחד ומלכד. להפך. היא הולכת ונעשית גורם מפלג ומקטב גם בין ישראל ובין התפוצות וגם בתוך כל אחת משתי הקהילות היהודיות הגדולות, בישראל ובארצות-הברית. הוא גם מזהיר שדגש בלעדי על מדינת ישראל כמוקד של סולידריות יהודית עלול לגרום לכך שהתנגדות למדיניות של אחת מממשלות ישראל - בנושאים מדיניים או בנושאים כמו 'מיהו יהודי' - תערער את הרגשת הסולידריות והמחויבות היהודית של קבוצות מרכזיות בקרב יהודי ארצות-הברית. לדעת פיין, צריך לבסס מחויבות יהודית על לימוד אותן חוויות ובהירות מוסריות של ציבורים יהודיים שיכולות לשמש מודלים חברתיים ומוסריים משותפים ליהודי ישראל והתפוצות כאחד. לדעתו, יש לשאוב מודלים חברתיים-מוסריים משותפים אלה לא רק מההיסטוריה, אלא יש להוסיף וליצור אותם גם בהווה. לצורך זה יש לייסד ארגונים יהודיים, כמו 'רופאים יהודים בלא גבולות', שינצלו את המשאבים של ישראל ושל התפוצות. בעבודת ארגונים אלה, צטברו, לפי פיין, חוויות משותפות על בסיס יהודי שוויוני, וכך תיווצר סולידריות יהודית,

ולא ישראלית דווקא, ובעיקר ייבנה אתוס משותף של שירות יהודי למען כלל האנושות ולמען 'תיקון עולם'.

האם הבדלי הגישות בין גורני ובין פיין מבטאים מהדורה חדשה, מרוככת מעט, של הוויכוח הישן בין שוללי הגלות ובין מחייביה? רמז שאין הדבר כך עולה ממרבית המאמרים בקובץ, ובהם שני המאמרים המוזכרים שנוקטים גישה מורכבת שמחייבת סוג כלשהו של הכרה הדדית בין בעלי התפיסות, האופטימית והפסימית, בדבר אפשרויות הקיום היהודי בתפוצה. דוגמה לכך, מהצד הציוני-ישראלי, היא מאמרו של אביעזר רביצקי (A. Ravitzky). טענת היסוד של רביצקי מדגישה מצד אחד את הצלחתה של מדינת ישראל להפוך לזירה הציבורית של העם היהודי על זרמיו ותפוצותיו, ובכללם גם אויבי הציונות לשעבר, מקרב הרפורמה והאורתודוקסיה. ומצד אחר, דווקא הצלחה זאת של המדינה להיות לבית לזרמים למיניהם, גם אלה שבתפוצה, מחייבת, לפי טענתו, לשאוף למכנה משותף שאינו יכול להתבסס על התפיסות ועל הדימויים של קבוצה אחת מסוימת, גם לא על 'שליטת הגולה' של הציונות הקלאסית. הצלחה שכזאת מחייבת מפגש ודיאלוג אמיתי בין הצדדים המתחרים במעמד של שווה בין שווים, ולא מתוך ניסיון של צד אחד להכריע את משנהו.

דוגמה מקבילה, הפעם מהצד היהודי-אמריקני, היא בתרומתה של החוקרת פאולה היימן (P. Hayman) לקובץ. מאמרה של היימן מצביע על היחלשותם של סמלים, כמו 'השואה והתקומה', שבעבר חיברו בין יהודי אמריקה ובין ישראל, וכיום איבדו מהרלוונטיות שלהם בעיני הדור הצעיר. היימן מקדישה את מאמרה לצורך 'להמציא מחדש' סמלים משותפים ורלוונטיים הן לישראל והן ליהדות התפוצות. לדעתה, סמלים אלה אינם יכולים להתבסס רק על האידאולוגיה של חברת-רוב יהודית בארץ-ישראל, וגם לא רק על התפיסות של קהילת מיעוט יהודי המתקיימת בתוך חברה המדגישה פלורליזם ואינדיבידואליזם. כדי שסמלים אלה יבטאו מכנה משותף אמיתי ורלוונטי הם חייבים להתבסס על ההיסטוריה ועל היצירה של העם היהודי הן בארץ והן בתפוצות. לדעתה, הזיכרון המשותף שיחבר בעתיד בין ישראל ובין התפוצות ויילמד בבתי ספר יהודיים משני עברי האוקיינוס חייב להתבסס על מרכיבים, כמו האקטיביזם הפוליטי של חברי האיגודים המקצועיים היהודים-אמריקנים בראשית המאה, החזון החברתי של הפילנתרופים היהודים, הרוחניות האינטנסיבית של החסידות המוקדמת, ההיסטוריה של הציונות ושל מדינת ישראל וכן ידיעת העברית שתשמש שפה משותפת ומחברת בין יהודי ישראל ובין יהודי התפוצות.

עוד שתי דוגמאות ל'גישה המורכבת' של יחסים הדדיים, מזוויות ישראלית ואמריקנית, הן מאמריהם של ההיסטוריונים אלון גל ויונתן סרנה. אלון גל, אחד משני עורכי הקובץ, מקבל בברכה את ההצעה להרחיב את השימוש בשפה העברית כדי להעמיק את הקשר בין ישראל ובין התפוצה, אבל דווקא מהזווית הישראלית הוא מדגיש גם את הצורך של מדינת ישראל להעמיק את ידע אזרחיה בשפה האנגלית. השפה האנגלית חשובה, לדעתו, לא רק משום שהיא האמצעי המעשי והנפוץ ביותר לתקשורת בין מרבית יהודי העולם, אלא גם על שום תפקידה לנמוע מגמות של הסתגרות והתבדלות של החברה הישראלית מפני התרבות המערבית, ובעיקר מפני התרבות האנגלו-אמריקנית, שמשמשת גורם מאזן חיוני כלפי מגמות אנטי-

דמוקרטיות ופונדמנטליסטיות בחברה הישראלית. יונתן סרנה מדגיש את חשיבותן המשותפת של האמונה היהודית באמריקה בגדר 'ציון החדשה' ושל האמונה בארץ-ישראל, ורואה בהן כוחות חיוביים ובעלי חיוניות מבחינת קיום הזהות וההמשכיות היהודית. על בסיס ניתוח זה הוא מקווה שבעתיד ירבו מרכזים בארץ ובתפוצות המפרים זה את זה ותורמים זה לזה במעין תחרות ידידותית.

לאור הדוגמאות האחרונות אפשר לומר שהצורך לקבוע דפוס של הדדיות ביחסים בין ישראל ובין התפוצה הוא שמבטא את המכנה המשותף המהותי והבסיסי ביותר של כל המאמרים בכרך. צורך זה בהדדיות משקף כיוון חשוב ומרכזי של אופי השיח הפנים-יהודי היום בין מדינת ישראל ובין יהדות ארצות-הברית, והתפיסות למיניהן בדבר אופיה של הדדיות זאת הן המדד היעיל והנכון ביותר להבחין בין גישות הכותבים בספר שלפנינו. לכאורה, קשה לאתר במבט ראשון עיקרון מסוים אחד שעשוי לעזור בהבחנה ובמיון של מגוון התפיסות בדבר מהות ההדדיות הנדרשת לדעת הכותבים. אלו גל רואה בסמלים יהודיים-הומניסטיים ובמסורת יהודית-פלורליסטית בסיס אפשרי מבטיח ביותר לדיון תרבותי-ערכי משותף ומתמשך בין שתי הקהילות היהודיות, של מדינת ישראל ושל ארצות-הברית. לעומתו דניאל אלעזר המנוח מדגיש במאמרו השיטתי שהצד הארגוני של הרשת המסועפת של ארגונים יהודיים הוא גורם חיוני לביסוס ולטיפוח הרגשת האחדות היהודית. אברהם בורג, ששימש בזמן הכנס בתפקיד יושב ראש הסוכנות היהודית, מדגיש במסה שלו שרעיון ה'צדקה' הוא העיקרון המרכזי שעשוי להקנות הרגשת זהות וסולידריות יהודית, ולכן עיקרון זה הוא שצריך להיות למוקד החינוך היהודי בארץ ובתפוצות ולבסיס של המכנה המשותף הכללי-יהודי בין ישראל ובין יהדות אמריקה. לעומתם, ההיסטוריון מיכאל מאיר רואה דווקא בתפיסות של היהדות הרפורמית את 'הגשר' הנכסף בין ישראל ובין התפוצות - גשר שעשוי, לשמש חלופה הן לאורתודוקסיה והן לחילוניות המאיימות כל אחת כשהיא לעצמה לפלג את העם היהודי. ולבסוף, שאול פיינברג מההיברו יוניון קולג' בירושלים גורס שעצם התפיסה הפלורליסטית, ההכרה ההדדית של ישראל ושל יהדות ארצות-הברית במגוון הרב הקיים בקהילה האחות, היא שצריכה לשמש שורש המכנה המשותף בין שתי הקהילות.

על רקע המכלול הרחב של מגוון כיוונים אלה בולט כיוון מרכזי - יהודי-פלורליסטי - של סוג ההדדיות הישראלית-אמריקנית שכל המשתתפים בקובץ שואפים אליה וכותבים עליה. לאור דבריו של דניאל אלעזר על חלוקה בין השואפים ל'נורמליזציה' ובין השואפים ל'יהודיזציה', אפשר לומר שכל כותבי המאמרים בקובץ משייכים את עצמם ל'מחנה' של המבקשים לפתח ציוניזם יהודי פלורליסטי, לעומת שני 'מחנות' אחרים שאינם מיוצגים בקובץ, שאיפת האחד היא ל'נורמליזציה' עד כדי הפניית עורף לזהות ולהיסטוריה היהודית, ושאיפת האחר היא להתבדלות ולהסתגרות יהודית פונדמנטליסטית עד כדי הפניית עורף לסולידריות עם זרמים ועם גוונים יהודיים אחרים. מבחינה זאת ספק אם אפשר לראות במשתתפים בספר קבוצה טיפוסית לציבוריות היהודית-ישראלית והיהודית-אמריקנית. יתרה מזאת, נדמה לעתים שמקצת הכותבים רואים עצמם כמייצגים קבוצת מיעוט - או 'קבוצה מתמעטת' - הנושאת על כתפיה כמעט לבדה את המאבק

למען אחדותו של העם היהודי ונלחמת באדישות ובמגמות של קיטוב. הרגשה זאת מחריפה בייחוד נוכח רצח יצחק רבין, שהיה אחד המניעים לכנס, רצח שערער אף יותר את בטחון משתתפיו בקיומה של סולידריות יהודית על בסיס פלורליסטי, שאפשר לראות בה נתון מובן מאליו.

לכן ייתכן שאפשר לראות את הכנס הזה במסגרת המאמץ של קבוצת 'תומכי היהודיזציה הפלורליסטית' לאחד שורות ולמצוא את המכנה המשותף ביניהם, כדי לחזק את עצמם במאבק נגד שני המחנות האחרים הנזכרים לעיל. ביטוי מפורש לעמדה זאת ניכר בדברי רבים ממשתתפי הכנס. דוגמה בולטת היא דברי מיכאל מאיר ויוסף גורני הטוענים, כל אחד מזווית אחרת, שהמאבק נגד מגמות של 'נורמליזציית-יתר' - הן של יהודים-אמריקנים שבעיני עצמם הם משתתפים רק בהיסטוריה האמריקנית, והן של ישראלים המבקשים להשתתף רק בחוויה הישראלית, בשני המקרים במנותק מההיסטוריה היהודית - הוא שצריך לשמש מסד ליחסים בין מדינת ישראל ובין התפוצות.<sup>5</sup> מתוך תפיסה דומה מחלק אברהם בורג את העם היהודי לשניים, החלק החרדי המבקש לבודד את עצמו, ולא מתעניין בשאר ישראל, והחלק החילוני המנתק את עצמו ממדף הספרים היהודי. לדעתו, חשוב ששני הצדדים ייפתחו זה כלפי זה. הצד החרדי חייב להיפתח לעוד צורות ביטוי יהודיות, והצד החילוני - למקורות היהודיים. זאת, לטעמו, המשימה המשותפת המוטלת גם על יהדות ארצות-הברית וגם על היהודים בישראל. הוא מסכם שאם הציונות המדינית היתה התשובה לרדיפות היהודים, הרי עתה המטרה שיש להדגיש היא טיפוח הזהות היהודית שיאפשר להתמודד עם האתגרים החדשים של המשכיות ושל סולידריות יהודית בעולם המודרני. בניסוח קצת אחר קורא דוד טברסקי (D. Twersky), עורך אחד העיתונים האנגלו-יהודיים הנפוצים ביותר בארצות-הברית, לכל הזרמים בארץ ובתפוצה לתבוע את חלקם ביהדות, גם אם מסקנותיהם ופרשנויותיהם שונות ומנוגדות.

אכן, השתייכותם של כל משתתפי הקובץ לאותה קבוצה המחויבת לטיפוחו של מכנה משותף יהודי, שהוא הדדי ופלורליסטי, היא חשובה וראויה לדיון ממוקד. ראשית, כאמור, חשוב להעיר שגם אם אין ספק שקבוצה זאת מייצגת כיוון חשוב ומרכזי בשיח הפנים-יהודי היום בין מדינת ישראל ובין יהדות ארצות-הברית, הרי ברור בה במידה שהיא אינה מייצגת את הכיוון היחיד או אפילו הדומיננטי ביחסים הללו. דוגמה המבהירה זאת היטב היא חוק 'מיהו יהודי' שכמעט אינו מעורר מחלוקת בקרב המשתתפים הכותבים בקובץ, על אף המתח והקיטוב שהוא מעורר הן בישראל והן בקרב יהדות ארצות-הברית.<sup>6</sup> כאמור, כל משתתפי הספר, ובהם גם אלה השייכים לזרם האורתודוקסי, מאוחדים ביניהם בתפיסה המבקשת

5. גישה זאת מובאת בפירוט בספרו של י' גורני, **החיפוש אחר הזהות הלאומית**, עמ' 21-56, וכן במאמרו של א' שביד, 'גלגולי הצורה של הזהות היהודית המודרנית כתהליך היסטורי', **עיונים בתקומת ישראל**, 4 (תשנ"ד), עמ' 1-34.

6. ראו לדוגמה: ד"ר אלעזר, "מיהו יהודי" וכיצד? הדמוגרפיה של הזהות הדתית היהודית, **גשר**, 115 (תשמ"ז), עמ' 51-56; י' רבין, 'האם מהווה מדינת ישראל איום להמשכיות היהודית?', **אקדמות**, ד (תשנ"ח), עמ' 71-94; ק' גולדשיידר, "מיהו יהודי", על מה הצעקה של יהודי אמריקה?, **גשר**, 119 (תשמ"ט), עמ' 37-45.



לגבש דיאלוג על בסיס שוויוני ביהדות לזרמיה. טיפוסית לגישה זאת היא הצהרתה של דבורה וייסמן, מנהלת מוסד 'כרם' ללימוד יהדות הומניסטית בירושלים, שלפיה היא, היהודייה האורתודוקסית המודרנית, מודאגת מהיחס כלפי הזרמים הלא-אורתודוקסיים בישראל. בה בעת אפשר לטעון שדווקא הבחירה של עורכי הקובץ בכותבים מקרב קבוצת 'תומכי היהודיזציה הפלורליסטית', ולא בכותבים מקרב שני המחנות האחרים, מחדדת את השאלה אם בכלל אפשרי מכנה משותף המבוסס על מחויבות יהודית פלורליסטית.

חשיבות מיוחדת נודעת לשאלה זאת לאור חילוקי הדעות המתגלעים בין הכותבים בכרך בנושא מקומה ואופיה של מעורבות הזרמים הלא-אורתודוקסיים, דהיינו הרפורמיים והקונסרבטיביים, בחברה הישראלית. חילוקי דעות אלה בולטים דווקא נוכח הסכמתם הכללית כמעט שזרמים אלה דרושים מאוד כדי להרחיב את מאגר 'תומכי היהודיזציה הפלורליסטית' בחברה הישראלית. כותבים אחדים, כמו ליאונרד פיין ושלדון צימרמן, סבורים שמטרת התנועות הליברליות-דתיות צריכה להיות שינוי רדיקלי של פני היהדות בחברה הישראלית, באמצעות מאבק בלתי-מתפשר במסד האורתודוקסי ולמען פלורליזם וחופש דת שיציע לציבור הישראלי חלופה למצב השורר כיום של בחירה בין יהדות לא-דמוקרטית ובין נטישת היהדות. לעומתם, כותבים אחרים, כמו אביעזר רביצקי, דבורה וייסמן וסטיבן ביים, יוצאים מפורשות נגד מגמה זאת ומסתייגים מפעילות התנועות הלא-אורתודוקסיות בישראל, המתמקדת במאבק למען זכויות אזרח וחופש דת, כלומר במאבק באורתודוקסיה, ולא בניסיון לטפח את המחויבות ואת היצירה היהודית לגוניה. יש צורך, מסביר רביצקי, בהסכמה על כללי משחק משותפים, ולא בניסיון להסכים על דפוס אחד של אמונה ושל פרשנות תאולוגית יהודית מסוג זה או אחר.

לדיווח על מקומן של התנועות הלא-אורתודוקסיות בישראל מתלווה גם ביקורת בעלת משמעויות פוליטיות ותרבותיות. כך, לדוגמה, סטיבן ביים מבקר את הברית שנכרתה בין הזרמים הלא-אורתודוקסיים ובין מפלגת מרצ. הוא מציין שהמאבק המשותף של תנועות אלה ושל מרצ למען חופש ופלורליזם דתי מטשטש בעיני הציבור הישראלי את המסר החשוב יותר של תנועות אלה בנושא החייאת ערכי המסורת הדתית היהודית. ולא עוד אלא שהמאבק הזה אף מעורר התנגדות בקרב קבוצה גדולה של שומרי מסורת - בעיקר מקרב מצביעי ש"ס - הזקוקים לחלופה יהודית-דתית לתפיסה האורתודוקסית הפונדמנטליסטית, אבל נרתעים מהמסרים הפוליטיים של מרצ. לכן הוא מציע למקד את המאבק של הזרמים הלא-אורתודוקסיים בישראל בצורך לחזק את אופיה היהודי של המדינה. בהקשר זה ראוי להעיר שבקובץ כמעט שאין ייצוג לתומכי מפלגות הימין בישראל, אף שנציגים בולטים של מפלגות אלה היו יכולים לתרום לרוח השיח המתקיים בו. ייתכן שיש בכך כדי להעיד על ניגוד פנימי פוליטי שאף שאין לו ביטוי גלוי בקובץ שלפנינו, הרי הוא בהחלט גורם חשוב אפילו בקרב המחנה של 'תומכי היהודיזציה הפלורליסטית'.

ניגוד פנימי אחר, שביטוי רק מרומז בספר זה, נוגע למיני תפיסות תרבותיות של הדת בקרב היהודים במדינת ישראל ובארצות-הברית. כמה כותבים נותנים את דעתם על כך, אם כי בדרך-כלל בלי שינקטו בעצמם עמדה מפורשת שאפשר לראות בה עמדה 'אמריקנית' או

'ישראלית'. לדוגמה, לדעת סטיבן ביים, שורשיו של המאבק של התנועות הלא-אורתודוקסיות להפרדת הדת מהמדינה מעוגנים בתרבות האמריקנית ואינם מתאימים למציאות הישראלית. מזווית אחרת מביאים ליבמן וכהן ממצאים של מחקר ולפיו 76% מחברי הקהילות הקונסרבטיביות בארצות-הברית מאמינים שיהודי יכול להיות דתי, גם אם אין הוא מקיים מצוות.<sup>7</sup> שני החוקרים מעירים שלמרבית הישראלים - גם החילונים שביניהם - יהיה קשה מאוד לקבל תפיסה אמריקנית זאת, ולדעתם יש בכך כדי להסביר מצד אחד את הקושי של יהודים-אמריקנים רבים לקבל את המונופול האורתודוקסי בישראל, ומצד אחר את הקושי של ישראלים רבים לקבל את הלגיטימיות הדתית של התנועות הלא-אורתודוקסיות. ריצ'ארד הירש (R. Hirsch) וליאונרד פיין מתקדמים עוד צעד ורואים בפער התרבותי בין ישראל ובין ארצות-הברית בנושא הגדרת הדת מחסום של ממש. הם טוענים שבתרבות האמריקנית המחויבות היהודית היא מחויבות דתית, גישה שאינה מתאימה לחברה הישראלית שבעיניה מחויבות יהודית היא תרבותית-אתנית.

כמה מאמרים בקובץ מבקשים לבחון באיזו מידה מתמודד החינוך היהודי עם פער תרבותי זה בין ישראל ובין יהדות ארצות-הברית או שמא מערכות החינוך כיום רק מנציחות את התפיסות השונות של כל אחד מהצדדים. ברי חזן מתמקד במקומה של ישראל בחינוך היהודי באמריקה. לטענתו, הדגש היהודי-אמריקני הוא על ישראל בתפקיד 'גלגל הצלה' להמשכיות יהודית ועל ישראל כסמל הדתי או כ'בעיה' הדורשת התגייסות ועזרה, ולא על ישראל כמציאות חיה וכתרבות מתפתחת. התוצאה המתווספת לנטייה של הזמן האחרון להתכנס פנימה כשמדובר בבעיות יהודיות-אמריקניות היא שמצטמצם תפקידה של ישראל בחינוך היהודי באמריקה ובעיצוב יחסו של הנוער היהודי-אמריקני כלפי ישראל. ולראיה, אומר חזן, בזמן האחרון ניכרת ירידה בכמות ספרי הלימוד שיוצאים לאור בארצות-הברית בנושא ישראל, לעומת מבול של ספרים חדשים בעשור הקודם.

ניתוח דומה, הפעם מהצד הישראלי, מספקים מאמרו של אילן טרואן והמאמר המשותף של אולגה זמברובסקי ומלכה אור-חן הדנים במקומה של יהדות ארצות-הברית בחינוך בישראל. במחקר שקדני מביאות זמברובסקי ואור-חן ממצאים מדאיגים שלפיהם מערכת החינוך הישראלית כמעט שאינה מתמודדת עם תרבות יהודי אמריקה. לדעתן, הסיבה לכך היא שהתרבות היהודית-אמריקנית - המפותחת והדינמית על אף השתלבותה המלאה בסביבתה הלא-יהודית - אינה מתאימה לתבנית הרעיונית הציונית הקלאסית השוללת את הגולה ורואה בישראל פתרון לסבל היהודים בגולה. שתי המחברות גורסות שמרבית תוכניות הלימוד בישראל עדיין מתמקדות בסכנות שמציבה הסביבה האמריקנית לקיום היהודי, עדיין מקרינות הרגשה של מונופול ישראלי על הזהות ועל התרבות היהודית, ועדיין רואות בתרבות היהודית-אמריקנית משאלת לב, ולא מציאות חיה ודינמית. כמו זמברובסקי ואור-חן, כך טרואן מדבר על סתירה מובנית של חינוך לנאמנות יהודית במערכת החינוך של מדינה ציונית שמעצם הגדרתה שוללת

7. S. M. Cohen, 'Conservative Jews in American Synagogues: Contrasts and Variations', in: J. Wirtheimes (ed.), [no title yet; forthcoming]

את הגולה, בשעה שמרבית העם היהודי חי מחוץ לישראל, ובשעה שלפחות מחצית ההיסטוריה היהודית התרחשה מחוץ לארץ־ישראל. לדעתו, כיום, לאור השינוי המהפכני של היחלשות או אף היעלמות האיום הפיזי על מרבית יהודי העולם, האידאולוגיה השוללת את הגלות היא אנכרוניסטית, ולכן יש לקוות שתתרחב המסגרת של לימוד ושל הכרה בערך החיים והיצירה היהודית בגולה.

היבט נוסף של הפער בין יהדות ארצות־הברית ובין ישראל ניכר בדברי כמה מהמשתתפים היהודים־אמריקנים בקובץ הכורכים את הנכונות של רבים מהפוליטיקאים הישראלים לשנות את חוק 'מיהו יהודי' בהצהרותיהם של מנהיגים ושל אנשי ציבור, שלפיהן ישראל שוב אינה זקוקה ליהודי ארצות־הברית ולכספי תרומותיהם.<sup>8</sup> הם רואים בגישתה זאת של מדינת ישראל משום דחיית יהודי אמריקה והפניית עורף כלפיהם. בימים אלה עומד יוסי ביילין, המכהן בתפקיד שר המשפטים הישראלי, לפרסם קונטרס חדש המציע גיור חילוני על בסיס של הגדרה עצמית, ולא על בסיס דתי, והוא אף מקווה ליצור זרם חילוני שיהיה אופציה בישראל ובתפוצות ויתווסף לארבעת הזרמים הדתיים הקיימים כיום. רמז לביקורת שהמשתתפים בקובץ היו עשויים להטיח כלפי ההצעה חדשה עולה מתגובתו של הרב יופה ולפיה המערכת החילונית אינה מסוגלת לספק את התשובות שהעם היהודי זקוק להן, וכי הכיוון הנכון לחיזוק הזהות והסולידריות היהודית הוא פתרונות דתיים ליברליים.<sup>9</sup>

כמו בתגובה להצעתו של ביילין, גם במאמרים של ריצ'ארד שויאר (R. Scheur), ממנהיגי התנועה הרפורמית בארצות־הברית ובישראל וממנהיגי תנועתו של הרב אריק יופה ותומכיה, מובאת התזה ולפיה האתגר המשותף לישראל וליהדות ארצות־הברית צריך להיות מוקדש להחייאה ולרלוונטיזציה של המסורת הדתית. יופה ושויאר גורסים שטיפוח ההזדהות עם מדינת ישראל המשמשת מוקד של סולידריות יהודית חייב להתבסס קודם כול על מחויבות דתית יהודית. וכדברי שויאר, בית־הכנסת הוא המקום המרכזי שבאמצעותו אפשר לגייס את הקהילה היהודית־אמריקנית למען ישראל. יתרה מזאת, מכיוון שלדעתם מחויבות תרבותית־

8. עיקר הדיון בנושא הוא בנאומו של יצחק רבין מ־1992 בוועידת איפא"ק, שבו קבע שישראל שוב אינה זקוקה לעזרת השדולה בגיוס התמיכה של הקונגרס האמריקני; בנאומו של שר האוצר אברהם שוחט באותה שנה, שבו קבע שישראל לא זקוקה עוד לאגרות הבונד הנושאות ריבית גבוהה לעומת תנאי השוק; אצל הנשיא עזר ויצמן שציין בכמה הזדמנויות שמלבד עלייה למדינת ישראל אין לישראל צורך ביהודי הגולה; ובעיקר בנאומו של יוסי ביילין שניהן בתפקיד סגן שר החוץ ואמר כמה פעמים שישראל לא זקוקה עוד לתרומותיהם של יהודי ארצות־הברית. ראו גם ספרו של ביילין, **מותו של הדוד מאמריקה**, שבו הוא פיתח והרחיב טענה זאת.

9. הצעתו החדשה של ביילין הובאה בכנס שהתקיים בתל־אביב ב־1 במרס 2000 בנושא 'זהות או הזדהות: גבולות הסולידריות של הקולקטיב היהודי', בחסות מכללת עלמא. על תגובותיהם של הרב יופה ושל רבנים אחרים להצעתו של ביילין, שהתפרסמו עוד לפני הכנס, ראו: נ' הורוביץ, 'הזרם החמישי', **הארץ**, 28 בפברואר 2000, עמ' 4. תגובה לתפיסתו של יוסי ביילין ראו גם אצל איזי ליבלר, יושב ראש מועצת המנהלים של הקונגרס היהודי העולמי: א' ליבלר, 'קץ החלום? פוסט ציונות כאיום על העתיד היהודי - תשובה לד"ר יוסי ביילין', **פורום עמדה מס' 21**, מכון הקונגרס היהודי העולמי, ירושלים 2000.

אתנית, שאינה דתית, לא יכולה לשרוד זמן רב, יש לפעול במרץ לטיפוח הזרמים הלא־אורתודוקסיים בישראל, ובאמצעותם להשפיע גם על החייאת החיים הדתיים של החברה הישראלית. חשוב לשים לב שהביקורת בדברי יופה אינה מכוונת רק נגד הדגש שזוכים לו ביטויי ההזדהות הלא־דתיים עם ישראל, אלא ככלל נגד ארגון הפדרציות של יהודי אמריקה,<sup>10</sup> על שהוא מתמקד בנושאים פילנתרופיים וחברתיים ונרתע ממעורבות בנושא הדתי מחשש שמא תעורר מחלוקת יהודית פנימית. גם שושנה קרדין, ששימשה בעת הכינוס בתפקיד יושבת ראש המגבית היהודית המאוחדת, מעירה שכדי שהפדרציות יוכלו לטפל בנושא העיקרי של המשכיות יהודית, הן חייבות להדגיש הרבה יותר את הקשרים עם התנועות הדתיות. ריצ'ארד הירש מסב את תשומת הלב למתח שבין הפדרציות ובין הזרמים הדתיים וטוען שמתח זה נובע מהכעס של מנהיגים דתיים על מנהיגי הפדרציות המגלים דאגה לישראל יותר מאשר לבית־הכנסת ש'בפינת הרחוב'.

בלא ספק, בסוג אחרון זה של ביקורת נגד אופן הפעולה של הפדרציות יש ביטוי למגמה של שינוי בסדר היום של היהדות המאורגנת בארצות־הברית, שכיום רואה בהתגייסות למען המשכיות יהודית, נוכח הסכנות הגוברות של היחלשות הסולידריות היהודית הפנימית ושל התבוללות בתוך החברה האמריקנית הכללית, את האתגר המרכזי שלה.<sup>11</sup> כפי שנרמז קודם לכן, השלב הראשון של שינוי זה התרחש כבר בסוף שנות השישים, לאחר מלחמת ששת הימים, בעת שההזדהות עם מדינת ישראל נעשתה מאמצעי שנמדד בעיקר ביכולתו לאושש ולחזק את שאיפת ההשתלבות של יהודי ארצות־הברית בחברה הכללית, לכלי שעיקרו דווקא במתן ביטוי לתכנים הייחודיים של ההזדהות היהודית בתוך הפסיפס האמריקני הכללי. אמנם התוצאה המידית של תמורה זאת היתה התחזקות ניכרת במעמדה של מדינת ישראל, בעיקר בתחום הפילנתרופי, ששימשה מוקד לביטוי הצורך בהזדהות יהודית אתנוצנטרית של יהודי ארצות־הברית.<sup>12</sup> אלא שלטווח הארוך תוצאת תהליך זה היתה דווקא התערורות של שאלות נוקבות בדבר יכולתה של ההזדהות עם ישראל כשהיא לעצמה להוסיף ולשמש תוכן מספק לקיום של חיים יהודיים יומיומיים של ממש באמריקה.

מנקודת מבט היסטורית אפשר אפוא לראות בהתפתחות האחרונה תהליך דיאלקטי שבו התחזקות מקומה של מדינת ישראל בתור מוקד של הזדהות יהודית פרטיקולרית עוררה בסופו של דבר את יהודי ארצות־הברית להפנות יתר תשומת לב לצורכי הקיום היהודיים

10. מועצת הפדרציות היהודיות (The Council of Jewish Federations, CJF), או בשמה החדש: ארגון הקהילות היהודיות המאוחדות (United Jewish Communities, UJC).

11. דוגמה לסדר יום חדש זה ראו: J. Wertheimer, *A People Divided: Judaism in Contemporary America*, Hanover and London 1997.

12. M. Sklare, 'Lakeville and Israel: The Six-Day War and Its Aftermath', *Midstream*, 14 (October 1968), pp. 4-21; A. Hertzberg, 'Israel and American Jewry', *Commentary*, 44 (August 1967), pp. 62-85; 'מ' קאופמן, 'השפעת מלחמת ששת הימים על התפתחותה של המגבית היהודית המאוחדת', *יהדות זמננו*, 9 (תשנ"ה), עמ' 203-226; הנ"ל, 'תפיסת ישראל בעיני ראשי המגבית היהודית המאוחדת', בתוך: א' גל (עורך), *ישראל הנכספת*, עמ' 190-193.

המקומיים שזכו לעדיפות לעומת צורכי ישראל. בקובץ שלפנינו מתארת קרדין תהליך זה של היחלשות כוחה של ההזדהות עם מדינת ישראל בתור מוקד כמעט יחיד המסוגל לאחד ולגשר בין התפיסות השונות בקרב יהדות אמריקה. היא ממחישה זאת באמצעות סמט מסע גיוס התרומות של המגבית היהודית המאוחדת ששונתה בתקופתה מהסמטה 'כולנו כאחד' (We Are One), המדגישה את הממד הקבוצתי-לאומי, 'למען עצמנו, למען ילדינו, למען ישראל, לנצח' (For Ourselves, For Our Children, For Israel, For Ever). גם ריצ'ארד הירש, שמסע גיוס תרומות נפרד לישראל נחשב בעיניו אסון, מציין, על אף זאת, שהאתגר המרכזי של יהדות ארצות-הברית כיום הוא רוחני-פנימי, ולא חיצוני.

תוצאה אחת בולטת של תהליך זה, בתחום התרומות לישראל, היא הירידה המתמדת באחוז הכספים המופנים למדינת ישראל, לעומת אלה המופנים לצרכים יהודיים אמריקניים מקומיים. ואכן לא מעט משתתפים בקובץ רואים בנושא זה מוקד למתיחות ולמחלוקת, לא רק ישראלית-אמריקנית, אלא גם ובעיקר בתחום הפנים-יהודי-אמריקני. סמואל נוריץ' מציין שאף שלישראל עדיין כוח המשיכה הגבוה ביותר בתחום גיוס התרומות, שלא כבתקופות קודמות הנהגת המגבית אינה נחשבת עוד המנהיגות הבלתי-מעוררת של מסע גיוס הכספים. להפך. היא נחשבת רק עוד קבוצת לחץ הנאבקת על חלקה בתוך ארגון הפדרציות. מכיוון ש'קבוצת לחץ' זאת מייצגת ארגון מרוחק, עמדת המיקוח שלה נחלשת לעומת ארגונים מקומיים שמטרותיהם קרובות ונוגעות לחיי היומיום. נוריץ' רואה בנסינות האיחוד שנעשו באותה תקופה בין הפדרציות ובין המגבית היהודית המאוחדת ניסיון של מנגנון הפדרציות - המחויב כלפי פעולותיו בתוך ארצות-הברית - לבסס את שליטתו בהקצאת הכספים נוכח תהליך הירידה המתמשכת ביחס שבין ההקצבה לישראל ובין ההקצבה למטרות פנימיות.

אבל - כפי שעולה מהמאמרים שבספר, ושלא כמקובל אולי לחשוב - התוצאה הבולטת של שינוי סדר היום היהודי-אמריקני בתחום הפילנתרופי אינה דווקא הירידה באחוז התרומות המופנה למדינת ישראל, אלא השינוי במשמעות שמבקשים יהודי אמריקה להקנות לתרומות אלה. ככל שמתחזק הצורך בביטויים שיאפשרו קיום של חיים יהודיים יומיומיים של ממש באמריקה, כך נחלש כוח המשיכה של התרומה לישראל שהיא מעשה חד-שנתי ואינה כרוכה במעורבות אישית מתמשכת. ברוח זאת מציינים ליבמן וכהן שכדי שלישראל תהיה משמעות רלוונטית בזהות היהודית העכשווית של יהודי ארצות-הברית, נחוץ לעודד דפוס הזדהות שהוא מקור למשמעות אישית ליהודי האמריקני. אחת הדרכים להשיג מטרה זאת היא תרומה לפרויקטים שמטרותיהם ידועות לתורם וקרובות ללב, ובעיקר מאפשרות לו סוג כלשהו של מעורבות. סימן דרך בכיוון זה היה פרויקט שיקום השכונות בסוף שנות השבעים וראשית שנות השמונים, שאפשר לפדרציות מקומיות להשתתף בצוותי היגוי לצד תושבי השכונות הישראליות שכספי התרומות הופנו אליהן.<sup>13</sup> מאז התפתח מאוד כיוון זה, וכפי שמציינים

C. I. Ayalon, 'Citizen Participation in Israel's Project Renewal and the Impact of Diaspora'. 13

שושנה קרדין (S. Cardin) והווארד וייסבנד (H. Weisband), מהמחלקה הממונה על גיוס תרומות לאוניברסיטת בראיילן, חלה עלייה מתמדת בכמות הכספים המגויסים למטרות ייחודיות בישראל, לעומת הכספים המועברים למגבית היהודית המאוחדת בלי שלתורם תהיה שליטה או מעורבות ביעודם הסופי. סמואל נוריץ' ממשיך קו זה ומביא הצעה אופרטיבית להגדרה מחדש של אפי תקצוב הכספים למדינת ישראל, ולפיה כספי התרומות יוסבו מתמיכה בצרכים של ישראל לתמיכה בפרויקטים שמטרתם חיזוק הקשר בין ישראל ובין התפוצות, כמו תוכניות חינוך שמתמקדות בישראל וסבסוד מסעות של בני נוער יהודים-אמריקנים לישראל.

ברור שכיוון זה של יתר מעורבות של התורמים הוא גם מקור לחיכוך פוטנציאלי בין יהדות ארצות-הברית ובין מדינת ישראל. מגמה זאת באה לידי ביטוי בכמה מאמרים בקובץ. לדברי ליבמן וכהן, דווקא מי שמעורב יותר הוא לעתים קרובות גם ביקורתי יותר כלפי מגמות שונות בחברה הישראלית שאינן לרוחו. ברוח זאת גורס וייסבנד שכדי שהשותפות בין ישראל ובין התפוצות לא תישאר בתחום המוסדי המצומצם וכדי שיהיה לה ערך במישור התרבותי והיומיומי, יש להרחיב את מעגל המשתתפים השותפים בסוכנות, לשאוף לדמוקרטיזציה של הליכי הבחירות שם ולשוויון בין ישראל ובין התפוצה בבחירת יושב ראש הסוכנות. גם ריצארד הירש טוען שהחלוקה לציונים וללא-ציונים איבדה את הרלוונטיות שלה, ולכן השותפות בסוכנות צריכה להתבסס על הדדיות ועל שוויון בין מדינת ישראל ובין התפוצות. בלא ספק הצעות אלה טומנות בחובן פוטנציאל לא מבוטל של מחלוקת ומתיחות. כפי שכבר נאמר, מתיחות זאת, שלגילוייה ולביטוייה השונים מוקדשת מסה זאת, היא תוצר לוואי הכרחי שמאפיין דווקא את אותה קבוצה של 'תומכי היהודיזציה הפלורליסטית' התרה אחר מכה משותף כללי-יהודי של ממש, גם בין ישראל ובין יהדות ארצות-הברית וגם בתוך כל אחת מהקהילות פנימה.

לאור כל זאת עולה השאלה אם אפשר בכל זאת לאתר קו יסודי משותף לכל משתתפי הקובץ ובאמצעותו אולי לאפיין את כלל קבוצת 'תומכי היהודיזציה הפלורליסטית', על הניגודים ועל המתחים הפנימיים שביניהם. תשובה אולי מפתיעה לשאלה זאת היא שהמכנה המשותף של הקבוצה מקורו בעצם הנכונות הבסיסית של חבריה לקבל את הניגודים הקיימים בתוך הקהילה היהודית-אמריקנית והקהילה הישראלית ובין שתיהן ולראות בהם נקודת מוצא, ולא 'בעיה'. נכונות זאת אינה בשום אופן בבחינת הרמת ידיים, אלא תפיסה מהותית שלא רואה בפלורליזם הפנים-יהודי רק קושי, אלא גם יסוד מחבר המאפשר הזדהות הן על בסיס אישי והן על בסיס קבוצתי. שני מאמרים, של וילאם קאטר (W. Cutter) ושל הרווי שפירו (H. Shapiro), העוסקים במקומה של ישראל בחינוך היהודי בארצות-הברית, בולטים בייחוד בהדגשת תפיסה זאת.

Involvement', Ph.D. Dissertation, Yeshiva University, NY 1987; B. W. Lappin, *Distant Partners: Community Change through Project Renewal*, Lanham, MD 1990; H. M. Sachar, *A History of the Jews in America*, New York 1992, pp. 883-885; מ' קאופמן (לעיל), עמודים 193-195.

קאטר מסביר שהקהילה היהודית-אמריקנית והקהילה הישראלית אינן יכולות לקיים ביניהן זיקה הדדית של ממש בלא שיטעו במידה כלשהי בתפיסתן זו את זו. לדבריו, צריך להתמודד עם הניגוד הפנימי בין האישי ובין הלאומי, בין מציאות ובין אידאל, בין בית ובין מולדת, כדי שניגוד זה יהיה לאסטרטגיה ותוכן חינוכי בעל ערך. הוא טוען עוד שהאידאליזציה של ישראל בעיני יהודים-אמריקנים והאידאליזציה המקבילה של אמריקה בעיני ישראלים משקפות צרכים פנים-יהודיים-אמריקניים ופנים-ישראליים חשובים, ולכן נדרש דיאלוג מתמיד בין המציאות ובין האידאליזציה שלה. לדוגמה, לאידאליזציה של סמלי החלוציות הישראלית חלק חשוב בטיפוח הרגשת השייכות היהודית-אמריקנית. גם האידאליזציה הישראלית של ערך ה'חופש' האמריקני, המתעלמת מהדגש האמריקני הדומיננטי על אינדיבידואליזם, משקפת צרכים ישראליים חברתיים ותרבותיים. יתרה מזאת, קאטר גורס שגם לריחוק התרבותי בין שתי הקהילות עשוי להיות לעתים תפקיד חשוב וחיובי. למשל, בחירתם של סופרים יהודים-אמריקנים לשאוב את עיקר מושגי יצירתם מהחיים היהודיים בארצות-הברית ומהשורשים של הוריהם במזרח אירופה, ולא מהחיים בישראל, אינה משקפת רק ריחוק מישראל, אלא גם צורך יהודי-אמריקני ליצור בארצות-הברית חיים יהודיים פנימיים עשירים בזכות עצמם.

העבודה החינוכית צריכה אפוא להתמקד בקו התפר שבין האידאל ה'מוטעה' מעצם הגדרתו, המשרת בכל זאת תפקידים פנימיים חשובים, ובין המציאות כפי שהיא. באותו הקשר, קאטר מדגיש שהנסיונות לעודד יתר מעורבות ומגעים מתמשכים בין ישראל ובין יהדות ארצות-הברית עשויים לא רק לקרב בין שתי הקהילות, אלא גם להמחיש את השונות ואת ההבדלים שביניהן. למשל, הנערים היהודים-אמריקנים המגיעים לישראל הם בנים למשפחות שהתאימו את עצמן לסביבה האמריקנית והפנימו את הרגשת הביטחון ואת המנהיגות החברתית והכלכלית של חברת שפע ומעצמת-על. והנה, נערים אלה מגיעים אל חברה ישראלית שמלמדת את צעיריה אתוס של עזרה לתפוצה הסובלת והנוזקת. הרווי שפירו ממשיך קו זה ומדגיש שהניגודים בין ישראלים ובין יהודים-אמריקנים והדימויים הלא-נכונים שלהם זה על זה הם לא רק מקור לדאגה, אלא גם הבסיס לקיום היחסים. לדעתו, לא זו בלבד שאסור להדחיק את המתחים ולהתעלם מהניגודים, אלא שיש לעודד את התלמידים להעלות את הניגודים על פני השטח ולראות בכך הזדמנות חינוכית, גורם קריטי בבניית יחסים אמיתיים, רב-ממדיים ובעלי ערך.

שפירו רואה במתח שבין שלילת הגולה ובין חיובה גורם מפרה והזדמנות חינוכית לדיאלוג אמיתי בין ישראל ובין יהדות ארצות-הברית. לדבריו, מבחינת החינוך האמריקני ישראל היא גם 'מקום' ראלי שבו חיים יהודים, וגם 'מקור' של חוויה ושל הזדהות יהודית פנים-אמריקנית. הוא מציע שהמתח הפנימי הטמון ביחסים בין שני תפקידים אלה יהיה למוקד תוכנית הלימודים, שלפיה הלומד נעשה שחקן פעיל באמצעות סיפורים אישיים ופרשנות של רגשותיו והתלבטותיו. תפקידו של המחנך לעזור לתלמיד להתמודד עם הניגודים וכך לבנות לישראל מקום בתוך סיפור ההתמודדות היהודית האישית שלו. מעניין לציין, כפי שמוזכר אצל זמברובסקי ואור-חן, שנסיונות חינוכיים דומים מתנהלים בזמן האחרון גם בישראל. כך בספר לימוד חדש על יהדות התפוצות שמביא, זו לצד זו, את התפיסות של שלילת הגולה ושל

הקיום בגולה בגדר גורם קבוע בהיסטוריה היהודית, וכך גם תוכנית שהגה יאיר אורון ללמד יהדות מחוץ להקשר של המציאות הישראלית.<sup>14</sup>

ככלל, וכפי שטוען גדעון אלעד בכרך שלפנינו, אפשר לגרוס שבדיאלוג אמיתי צריך לקבל את המתח שבתוך שתי הקהילות וביניהן ולא לראות בו בעיה שצריך לפתור, אלא מציאות נורמלית שהתמודדות אתה היא טעמו ותוכנו של הדיאלוג. תפיסה זאת היא המוטו המרכזי של הספר והיא שמודגשת היטב במאמרים המסכמים של גל ושל היימן. המאמרים מפרטים נקודות שיש להעלות על סדר היום המשותף ליהדות אמריקה וישראל, המבוסס על הנחת השונות שבין שתי הקהילות. אפשר אף להוסיף ולומר, שבמידה רבה מדובר באתגר מתמשך שהתעורר בסוף המאה ה-18 ובמאה ה-19 בדמות ההתמודדות של תנועת ההשכלה היהודית עם משבר המודרנה. שלא כתנועות שהכריעו לטובת התבוללות או התבדלות מוחלטת, ביקשו תנועת ההשכלה וירשויותיה תחום של פתרונות שיאפשרו לפרט היהודי להיות 'גם יהודי וגם אדם'. על אף השוני הרב בין התפיסות השונות של הציונות ובין התפיסות הדתיות המרכזיות שהתפתחו בקרב יהדות ארצות-הברית, אפשר לומר שמגמה זאת של 'גם' היא המכנה המשותף האמיתי שביניהן.<sup>15</sup> בזמן האחרון, נוכח מגמות של התבוללות ופוסט-מודרניזם המטשטשים את גבולות הקהילה ואת הסולידריות היהודית, נדמה לרבים ששוב אי אפשר להוסיף ולקיים דפוס מורכב זה. הנטייה האינסטינקטיבית של רבים מ'תומכי היהודיזציה' היא להסתגר בתוך עצמם ולהיאבק בכל מגמה שעלולה לחתור תחת תפיסת הסולידריות היהודית כפי שהם מבינים אותה. לעומתם, מרבית המשתתפים בקובץ שייכים לקבוצה המאמינה שהאתגר האמיתי של היהדות אינו רק ההתמודדות עם היחלשות המחויבות היהודית, אלא דווקא הקבלה וההפנמה של הפיצול והגדלת המגוון של דפוסי מחויבות זאת.

האם יש סיכוי למימושה של אמונה זאת? במאמרו תולה אלון גל, יוזם הכנס, תקוות בתהליך של התבגרות ויתר בשלות של החברה הישראלית שיאפשר לה להתרחק מתפיסות ריכוזיות ואחידותיות ולהפנים במקומן תפיסות של פלורליזם דתי ותרבותי. דניאל אלעזר מציין שתהליכי הגלובליזציה לא זו בלבד שהם חותרים תחת היסודות המסורתיים של אחדות יהודית, אלא בה בעת הם גם מחזקים את התלות ההדדית של קהילות יהודיות במקומות שונים, ותופעת האתניות החוצה גבולות נעשית גם היא לגיטימית ונפוצה יותר.

המשתתפים בכרך משתייכים אפוא לקבוצה שמלבד חילוקי הדעות הניכרים שבין חבריה סבורה שיש לטפח בה בעת מחויבויות יהודיות ברמה המקומית, הארצית והעולמית - גם כאשר הן לעתים שונות מאוד ואף סותרות זו את זו. ימים יגידו אם אכן מדובר בתקווה ראלית שסופה להביא לסוג חדש של סולידריות יהודית בין ישראל ליהדות ארצות-הברית ובכל אחת מהקהילות פנימה, או שמא זהו רק ביטוי של קבוצת מיעוט שעדיין נאבקת על אחדותו של העם היהודי נגד כל הסיכויים, נוכח חברה יהודית שבינות קטביה היא ברובה אדישה.

14. 'י אורון', 'העם היהודי והצעיר הישראלי', גשר, 113 (תשמ"ה), עמ' 27-35; 'י מטיאש ושפרה קולת', הקיום היהודי בתפוצות במאה העשרים: מדריך למורה, ירושלים 1995.

15. ראו דיון בנושא במבוא לספר: ע' שיף, יהודים משתלבים: אסכולות ההשתלבות בתוך היהדות הרפורמית אמריקנית אל מול אנטישמיות, שואה וציונות (עומד להתפרסם).



